
De ronde van Nederland

Studiekeuze van jongeren moeilijk te beïnvloeden

Bloemen, H. & Dellaert, B. (2001), *De studiekeuze van middelbare scholieren; een analyse van motieven, percepties en preferenties*, CentER Applied Research, uitgevoerd in opdracht van de OSA (publicatie A 176, ISBN: 90346 3910X).

Bij hun keuze voor een vervolgopleiding zijn Nederlandse scholieren vooral geïnteresseerd in de inhoud van de studie. Verlaging van het collegegeld blijkt geen effectief middel om het studiekeuzegedrag te beïnvloeden. Wanneer scholieren wel van hun eerste keuze af te brengen zijn, is dat vooral omdat andere studies betere baankansen en loonperspectieven bieden.

Probleemstelling

Onder invloed van de hoogconjunctuur van de afgelopen jaren werd het voor werkgevers steeds moeilijker om personeel te vinden. In bepaalde sectoren lijkt het alsof die krapte op de arbeidsmarkt nog nijpender is dan elders. Het gaat hierbij met name om sectoren waarin personeel met een specifieke opleiding nodig is. In Nederland is er vooral een tekort aan personeel in de zorgsector en het onderwijs en tevens, hoewel de laatste maanden in afnemende mate, in de informatietechnologie. Daarom bestaat de behoefte om de *instroom van personeel in deze sectoren te bevorderen*. Er zijn verschillende bronnen waaruit men deze be-

hoefte zou kunnen voeden. Eén daarvan wordt gevormd door de middelbare scholieren die momenteel voor de keuze staan om een bepaalde opleidingsrichting te kiezen. Een vanuit beleids oogpunt interessante vraag daarbij is of men *de keuze van middelbare scholieren voor een beroep of een opleiding kan beïnvloeden*. Alvorens

men deze vraag kan beantwoorden dient men inzicht te hebben in de factoren die de keuze van opleiding of beroep (mede) bepalen. De vanuit beleids oogpunt meest aantrekkelijke determinanten van deze keuze zijn de eigenschappen van de opleiding zelf. Daarbij kan men denken aan financiële prikkels, zoals de omvang van de studiebeurs en de hoogte van het collegegeld, alsmede aan de inrichting van de studie, zoals de studieduur. Dit soort eigenschappen zouden als beleidsinstrumenten kunnen dienen om de instroom in een opleiding te beïnvloeden. De vraag is echter of deze beleidsinstrumenten effectief zullen zijn: hoe groot is de impact hiervan op de keuze voor een studie?

Het is wenselijk om deze vraag te beantwoorden alvorens men bijvoorbeeld lukraak besluit om het collegegeld te verlagen in de veronderstelling dat dit de instroom in een opleiding zal doen toenemen.

Andere factoren die de keuze van een opleiding waarschijnlijk zullen beïnvloeden, zijn de arbeidsmarktperspectieven van een opleiding, zoals de hoogte van het verwachte loon en de kans op een baan. Eigenschappen van de arbeidsmarkt zijn echter niet altijd even gemakkelijk als beleidsinstrument ter bevordering van instroom in een opleiding aan te wenden. Om inzicht te krijgen in de determinanten van de studiekeuze is een onderzoek uitgevoerd waarin de effecten van verschillende (potentiële) determinanten van de studiekeuze worden gekwantificeerd.

Onderzoeksmethode

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden, is een 'stated-preference'-experiment opgezet. In 'stated-preference'-keuzetaken wordt gebruik gemaakt van hypothetische alternatieven die het mogelijk maken inzicht te krijgen in de gevolgen van beleidsvarianten die momenteel nog niet bestaan. In dit onderzoek werd de 'stated-preference'-methode geoperationaliseerd door in een enquête aan ca. 2000 scholieren van de schooltypen vmbo, havo en vwo¹ een aantal keuzetaken voor te leggen. In deze keuzetaken werden steeds twee (*fictieve*) studieprogramma's gedefinieerd. Een studieprogramma wordt gedefinieerd door kenmerken van de studie (de studierichting, kenmerken van de opleiding, arbeidsvoorwaarden, baankansen) vast te leggen (zie tekstbox studieprogramma's). Aan de scholieren werd gevraagd de relatieve aantrekkelijkheid van de twee studieprogramma's te beoordelen.² Op deze wijze kan worden vastgesteld welke kenmerken de keuze tussen opleidingen het meest beïnvloeden.

Om de effecten van de kenmerken van opleiding en beroep op de keuze van de scholieren te bepalen, werd een model³ opgesteld voor de *kans op de keuze voor een studieprogramma*, gegeven de kenmerken van het studieprogramma. Met de respons van de scholieren in de steekproef zijn de effecten van de kenmerken op de keuzekans geschat. Op

deze wijze kan worden gekwantificeerd welk gewicht de verschillende kenmerken hebben bij het maken van de keuze.

In het onderzoek heeft een *viertal sectoren* van de arbeidsmarkt waarin men te kampen heeft met krapte speciale aandacht gekregen. Het gaat hier om de zorgsector, de informatica, het onderwijs en de economische en administratieve sector.

Studieprogramma's

De fictieve studieprogramma's in het experiment werden door de volgende kenmerken bepaald (met de mogelijke waarden tussen haakjes):

- Type opleiding (zorgopleiding, lerarenopleiding, informatica of economie)
- Het niveau van de opleiding (mbo- of hbo-opleiding voor havo, hbo of universiteit voor vwo)
- Lengte van de studie (3 of 4 jaar)
- Percentage studenten dat de studie succesvol afrondt (50 procent of 70 procent)
- Verhouding theorie/praktijk in het programma (50/50 of 70/30)
- De afstand tot de instelling vanuit het huidige adres van de scholier (5 km, 30 km, 80 km of 180 km)
- Collegegeld per jaar (huidige niveau of 500 gulden minder)
- Basisbeurs (als in het huidige stelsel of 5 procent hoger)
- Startloon na afstuderen (gemiddeld niveau of 250 gulden daarboven)
- Loon 5 jaar na het afstuderen (20 procent boven het startloon of 50 procent daarboven)
- Werkloosheid onder de afgestudeerden (2 procent of 7 procent)
- Mogelijkheden om in meerdere sectoren te werken (klein of groot)
- Kans dat de eerste baan meteen een vaste baan is (laag of hoog)
- Kans op een deeltijdbaan na afstuderen (laag of hoog)

Kiezen tussen studieprogramma's

In het experiment worden twee studieprogramma's met elkaar vergeleken. In de *uitgangssituatie* zijn

beide studieprogramma's gelijk en hebben de volgende kenmerken:

- Opleiding: economie
- Lengte studie: 4 jaar
- Afstudeerpercentage: 70%
- Theorie/praktijk: 70/30
- Niveau: hoog (hbo voor havo, universiteit voor vwo)
- Afstand: 5 km
- Collegegeld: huidige niveau
- Beurs: huidige niveau
- Startloon: gemiddeld
- Loon 5 jaar na afstuderen: 20% hoger dan startloon
- Werkloosheid: 2% (laag)
- Uitwijkmogelijkheden: laag
- Kans op direct een vaste baan: hoog
- Kans op deeltijdbaan: laag

Als de twee studieprogramma's dezelfde basiskenmerken bezitten, dan is een scholier *indifferent* tegenover beide studieprogramma's. Het gevolg is dat de kans om één van de beide programma's te kiezen gelijk is aan een half ("fifty-fifty"). Vervolgens is nagegaan hoe de kans op de keuze van studieprogramma 1 wordt beïnvloed als de bovengenoemde eigenschappen in studieprogramma 1 één voor één veranderen, maar de eigenschappen van programma 2 op de bovenstaande basiswaarden onveranderd blijven.

Tabel 1 vat de schattingsresultaten samen door de *gevoeligheid van de kans* op een keuze voor een opleiding voor variatie in kenmerken van het studieprogramma weer te geven. De kolom 'kenmerken' geeft telkens weer welke waarde van studieprogramma 1 afwijkt van de basiskenmerken. Zo zien we bijvoorbeeld dat indien opleiding 1 een zorgopleiding is in plaats van een economie opleiding, terwijl alle overige kenmerken van de twee opleidingen gelijk zijn, de keuzekans met 9 procentpunt daalt ten opzichte van de 'fifty-fifty' verhouding. Daaruit valt af te leiden dat de kans op de keuze voor de zorgopleiding (opleiding 1) voor vwo-scholieren 41% is en derhalve is de kans voor de keuze van de economieopleiding (opleiding 2) gelijk aan 59%.

Met de weergave van tabel 1 wordt een indruk gegeven van de wijze waarop het gewicht van verschillende determinanten bij de keuze van een stu-

Tabel 1.

Verskil in kans (in procentpunt) op keuze voor studieprogramma 1 voor verschillende kenmerken.

Kenmerken	Vmbo	Havo	Vwo
De twee studies hetzelfde (basiskans)	50	50	50
	Verskil met basis		
Zorgopleiding	-7	-7	-9
Lerarenopleiding	n.v.t.*	-6	-11
Informatica-opleiding	-4	-5	-11
Niveau mbo (havo) of hbo (vwo)	n.v.t.*	-11	-8
Lengte studie 3 jaar	2	2	2
Afstudeerpercentage 50%	-7	-2	-3
Verhouding theorie praktijk 50:50	1	2	2
Afstand 30 km	-3	0	0
Afstand 80 km	-7	-4	-5
Afstand 180 km	-11	-9	-7
Collegegeld 500 minder dan nu	-1	-1	0
Beurs 5% hoger dan nu	0	3	3
Startloon 250 gulden hoger	3	3	5
Loon na 5 jaar 50% hoger	6	6	10
Werkloosheid 7%	-4	-6	-5
Uitwijkmogelijkheden hoog	6	6	7
Kans op direct een vaste baan laag	-8	-7	-8
Kans op deeltijdbaan hoog	1	2	3

* Deze opties zijn niet mogelijk voor vmbo-scholieren.

die kan worden gekwantificeerd en de relatieve grootte van de invloed van verschillende determinanten onderling kan worden bepaald. We gaan

nu verder kwalitatief in op de voornaamste resultaten.

Inhoud van de studie weegt zwaar...

Scholieren laten de *inhoud van de opleiding* (zorg, informatica, economie, of lerarenopleiding) het zwaarst meewegen bij hun studiekeuze. Dit blijkt met name uit extra modelanalyses waarin het keuzegedrag van scholieren met verschillende beroepsoriëntaties met elkaar wordt vergeleken. Deze intrinsieke voorkeuren laten zich echter moeilijk door beleidsmaatregelen sturen.

Opvallend blijkt het verwaarloosbare effect dat *financiële prikkels* t.a.v. de opleiding hebben op het keuzegedrag van scholieren: de invloed van de omvang van het collegegeld op de keuze voor een opleiding is zelfs statistisch niet significant. Met het oog op eventuele beleidsmaatregelen is dit een minder gunstig resultaat. Het variëren van de hoogte van het collegegeld tussen studierichtingen is één van de gemakkelijkst te implementeren maatregelen, maar blijkt nauwelijks effect te hebben op de keuze van scholieren.

... maar de arbeidsvoorwaarden doen er wel toe

De verwachte *loonontwikkeling* is één van de kenmerken van de opleiding die de grootste invloed uitoefent op de keuze. Het effect van het startloon is wat kleiner: een gunstige loonontwikkeling gedurende de rest van de carrière wordt belangrijker gevonden dan het loon direct na het afstuderen.

De kans om direct een *vaste baan* te krijgen heeft voor de scholieren een redelijk sterk effect op de keuzekans. Dit betekent dat er een corrigerend mechanisme is op de arbeidsmarkt dat scholieren in de richting van de opleidingen met de betere arbeidsmarktperspectieven trekt. Gezien het bestaan van tekorten of overschotten in bepaalde sectoren blijkt dat deze corrigerende werking evenwel niet sterk genoeg is.

De opleidingsinstelling op een grotere *afstand* leidt ertoe dat een opleiding gemiddeld genomen minder vaak wordt gekozen. Beleidsmatig bete-

kent dit dat moet worden gestreefd naar een goede geografische spreiding van het opleidingsaanbod.

Een vervolgopleiding van een *hoger niveau* wordt geprefereerd boven een vervolgopleiding van een lager niveau. (Voor havo-respondenten maakten we onderscheid tussen een mbo-studie of een hbo-studie en voor vwo-respondenten werd onderscheid gemaakt tussen een hbo-studie of universitaire studie). Dit is een conclusie die vooral van belang kan zijn voor de lerarenopleiding. Een lerarenopleiding die direct aansluit op het middelbaar onderwijs is alleen op hbo-niveau te volgen.

Andere kenmerken van de studie die in het experiment werden opgenomen, zijn de lengte van de studie en de verhouding theorie-praktijk. Het kwantitatieve effect van deze kenmerken op de keuzekans, ofschoon in de meeste gevallen significant, is echter gering.

Conclusies

De *inhoudelijke voorkeur* van scholieren voor een bepaalde opleiding heeft het grootste effect op de keuze van een vervolgopleiding. *Dit beperkt de beïnvloedbaarheid van de studiekeuze.*

Eén van de meest eenvoudig implementeerbare beleidsinstrumenten, het collegegeld, blijkt geen significant effect op de keuze van een opleiding te hebben. Andere eigenschappen van de studie, zoals de studieduur en het praktijkgehalte, hebben een relatief beperkt effect op de keuze voor een opleiding.

Scholieren blijken wel degelijk rekening te houden met arbeidsmarktperspectieven zoals de verwachte loonontwikkeling en de kans op een baan. Daarbij zij opgemerkt dat in tijden van economische voorspoed waarin in alle sectoren gemakkelijk aan een baan te komen is, de grote kans op een baan in een bepaalde richting niet noodzakelijkerwijs tot veel extra instroom hoeft te leiden: het gaat immers om de verschillen in loopbaanperspectieven die de relatieve instroom in verschillende opleidingen beïnvloeden. Er zijn echter voorbeelden van opleidingen bekend waarin men studenten een baangarantie geeft. Het loon kan de instroom in een bepaalde richting positief beïnvloeden, maar het is natuurlijk veel meer dan alleen een instrument om de studiekeuze te beïnvloeden.

De conclusie is dat de beïnvloedbaarheid van de studiekeuze middels een simpel beleidsinstrument niet moet worden overschat.

Hans Bloemen
Vrije Universiteit Amsterdam

Noten

1. Vmbo-, havo- en vwo-scholen zijn middelbare schooltypen in Nederland van een oplopend niveau. Vmbo-(havo-)scholen geven toegang tot het volgen van een vervolgopleiding in het middelbaar (hoger) beroepsonderwijs; vwo-scholen geven toegang tot een vervolgopleiding op universitair niveau. Scholieren met een havo- of vwo-diploma kunnen evenwel ook toetreden tot een vervolgopleiding van een lager niveau dan het daarop aansluitende.
2. Iedere respondent kreeg 8 verschillende keuzetaken voorgelegd. Bij het opstellen van de keuzetaken is zorg besteed aan het juiste experimenteel design.
3. Hierbij is gebruik gemaakt van een zogenaamd 'Logit-model'. Zie Bloemen en Dellaert (2001) voor details over de modelmatige aspecten.